

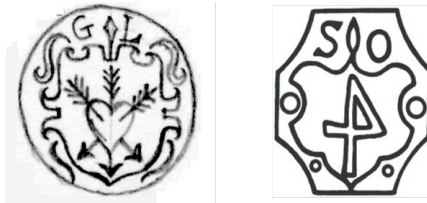
ПЕЧАТКИ У ДІЛОВОДСТВІ УКРАЇНИ: ВІД ДОБИ КОЗАЦТВА ДО НАШИХ ЧАСІВ

А. А. Москаленко, Г. П. Лукаш

Анотація. У дослідженні подана інформація про печатки, гербові печатки, гетьманські печатки, печатки часів Війська Запорізького, прослідковано їх зміни. Розглянуто печатки часів УНР, продемонстровано сучасний тризуб, що вважають малою гербовою печаткою України. Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип історизму, наукової об'єктивності, критичного та структурно-системного підходу до джерельної бази роботи.

Ключові слова: печатки, гербові печатки, тризуб.

Печатки завжди були важливими атрибутами влади, державних і правових інституцій, а також системи справочинства. Поняття «державна печатка України» в науковий обіг ввели М. Слабченко та І. Крип'якевич. Державними печатками І. Крип'якевич називав «печатки Запорозького Війська», зокрема печатки гетьманів від Гната Василевича до Івана Скоропадського включно (1596–1714 рр.) [1]. Згодом до терміна «державна печатка України» звернувся Віталій Гавриленко. Описуючи найстарішу з відомих козацьких печаток, що була виявлена у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України (Відділ рукописів, ф. 5, оп. 1, спр. П 4048, арк. 113). В. Гавриленко писав: «Печатка гетьмана Григорія Лободи з універсалу 1595 р. є унікальною пам'яткою української сфрагістики. Вона найдавніша з відомих гетьманських печаток, які вважаються державними печатками України» [1]. Ця печатка належить до розряду так званих паперово-воскових печаток (рис. 1).

Рис. 1 – Перші козацькі печатки: гетьмана Григорія Лободи 1596 р. (зліва) і Сави Остаповича Скрилевича 1620 р. (справа) [1]

На військовій печатці Запоріжжя було зображення козака з мушкетом і шаблею. Надалі цей «Герб Силного Войска Запорозького» з деякими змінами був зображений на усіх печатках запорожців. Щодо походження зображення козака з мушкетом, який вважається гербом Війська Запорізького, слід підкреслити, що протягом 1767–1755 років воно використовувалося на документах вищих урядових установ Гетьманщини. Згодом зображення козака з мушкетом набуває ознак загальнонаціонального символу, який використовувався як герб державного утворення. В ордері (розпорядженні) від 1755 року останнього гетьмана Кирила Разумовського йдеться про обов'язковість зображення «герба нації» у вигляді козака з мушкетом на військових сотенних і полкових прапорах [2].

Рис. 2 – Печатка Війська Запорозького [1]

Але головні зміни були попереду: у третій чверті XVII ст. (рис. 3) – зображення списа поруч із козаком, що мало символізувати розташування Низового Війська на військовому кордоні з мусульманським світом [1].

Рис. 3 – Державні печатки Війська Запорозького другої половини XVII ст.

Від Богдана Хмельницького до Кирила Розумовського козак з рушницею постійно фігурував на державних печатках Гетьманщини. Змінювалася іконографія його зображення, зазнавали змін одяг та озброєння, з'являлися другорядні додаткові елементи навколо фігури козака, але незмінними були головні ідеї геральдичної композиції – захист Вітчизни («Войска Запорозького воин знаменитий вооружень бодрствуєть отчизну хранити») і візуальне зображення Козацької держави та її провідної військової верстви. У документах XVIII ст. печатка Гетьманщини існує під назвами «печать національная», «печать Воиска Запорозького», «печать войсковая», «sigillum Ucrainia», а зображений у її полі герб – «національний гербъ», «герць нації», «герць нації Малороссийской», «герць государственный». Подібною термінологією підкреслювано високий статус печаток Війська як державних символів влади («клеиноды войсковые и национальные, Гетманское достоинство значущіе, то есть, булава, бунчук и печать»).

Переважає більшість державних печаток Гетьманщини мала написи по колу, в яких визначалася належність відповідної печатки до «Воиска Запорозького», «Малой Росії Воиска Запорозького», «Малоросії Воиска Запорозького», «Малоросійського Запорозького Воиска» та ін., з позначенням титулу верховного сюзерену Козацької держави – «Его Королевской Милости», «Его Царского Пресветлого Величества», «Его (Ея) Императорского Величества». Лише на печатці гетьмана Пилипа Орлика відсутня подібна титулатура, що є виявом декларації державного суверенітету Війська Запорозького після розриву політичних взаємин з Московським царством.

Натомість на державних печатках Славного Війська Запорозького Низового до 1763 р. за легендами є саме лише позначення належності печатки Низовому Війську. І тільки на військовій печатці, що перебувала в ужитку впродовж 1763–1774 рр., вміщено титул «Ея Императорского Величества». Цю матрицю було виготовлено на виконання імператорського указу від 06 червня 1763 р. [1]. Отже, загальноєвропейська сфрагістична практика свідчить, що першою ознакою печаток державного статусу є їх належність до верховних правлячих інстанцій. На ґрунті козацької державності – це печатки Коша Війська Запорозького, кошових отаманів, гетьманів Лівобережної і Правобережної України та «обох берегів Дніпра», Генеральної козацької канцелярії (перша згадка про яку в Чигирині стосується 1650 р.). Це так звані «військові печатки», про широке застосування яких у козацькому діловодстві сигналізують документи Б. Хмельницького [12], Універсали Богдана Хмельницького (1648–1657), інших гетьманів, Коша Запорозької Січі.

Важливими в історії справочинства є приватні (особисті) печатки гетьманів, козацької старшини, рядових козаків (Д. Вишневецького, Б. Хмельницького, його дружини Ганни, Ю. Хмельницького, І. Виговського, П. Тетері, І. Брюховецького, І. Мазепи та ін.), які використовувалися для засвідчення майнових документів та запечатування особистої кореспонденції [3, 4].

Державним гербом України, що підкреслює спадкоємність із попередніми періодами української історії, став тризуб, який має тисячолітню історію.

У період існування уряду УНР та інших українських організацій в еміграції національна символіка і надалі активно використовувалася на елементах одягу, прапорах, у нагородах, відзнаках, і найбільше в документообігу. Про це свідчать матеріали з архівних фондів розвідки міжвоєнного періоду. Печатки, штампи, бланки документів зазвичай містили у своїх зображеннях герб-тризуб. Різні за формою і накресленням, вони нині слугують своєрідним віддзеркаленням минулої епохи і важливим джерелом для дослідження науковцями й істориками (рис. 4) [5].

Рис. 4 – Велика печать УНР [5]

Низка документів датована 1921–1922 роками, коли український уряд і військо змушені були залишити територію України під натиском більшовицьких військ. Вони виконані на бланках із такими написами: «Голова Директорії. Головний Отаман Військ Української Народної Республіки» (липень 1921 р.), «У.Н.Р. Міністерство Народної Освіти. Департамент загальних справ» (серпень 1922 р.) (рис. 5) та інші.

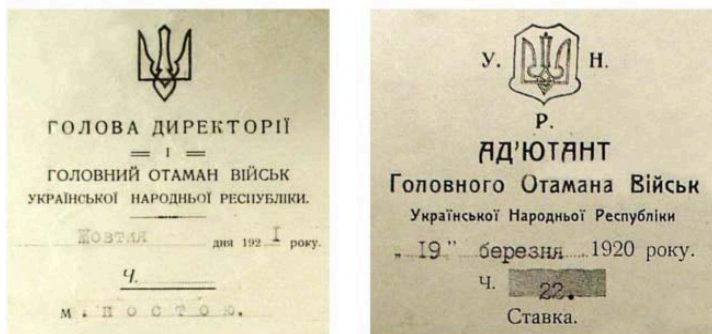

Рис. 5 – Герби на бланках УНР [5]

Із набуттям незалежності України Постановою Верховної Ради України «Про Державний Герб України» від 19 лютого 1992 р. № 2137-ХІІ затверджено тризуб як малий герб України, вважаючи його головним елементом великого герба України, а також кольорове, чорно-біле зображення (тризуб чорного кольору на синьому тлі та чорного кольору на білому тлі) і схематичне встановлення пропорцій Державного герба України. У пункті 2 Постанови зазначалося, що зображення Державного Герба України поміщується на печатках органів державної влади і державного управління, грошових знаках та знаках поштової оплати, службових посвідченнях, штампах, бланках державних установ з обов'язковим додержанням пропорцій зображення герба, визначених у додатку постанови [6].

Отже, у часи Української Народної Республіки тризуб затверджено державним гербом України, що підкреслює спадкоємність із попередніми періодами української історії. У ХХ сто-

літті тризуб став символом боротьби українців за незалежність. Радянська тоталітарна система затаврувала його як «націоналістичний знак». Використання тризубу в СРСР заборонялося, «винуватців» жорстко карали. Відновивши незалежність у 1991 році та обравши тризуб державним гербом, Україна продемонструвала наслідування традицій Української Народної Республіки.

Російська агресія в Криму і на сході України розпочалася зі знищення тризуба як маркера української ідентичності. Тризуб об'єднує українських патріотів, які сьогодні захищають наш суверенітет і територіальну цілісність України.

Abstract. The study provides information on seals, heraldic seals, hetman seals, seals of the times of the Zaporozhian army. Their changes were followed, seals from the times of the Ukrainian People's Republic were examined, and a modern trident, which is considered a small heraldic seal of Ukraine, was demonstrated. The methodological basis of the work is a systematic approach, the principle of historicism, scientific objectivity, a critical and structural-systemic approach to the source base of the work.

Keywords: seals, heraldic seals, trident.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Грабовецький В. В., Гавриленко В. О. Невідомий універсал і найдавніша козацька печатка гетьмана Григорія Лободи з 1595 р. URL: <http://uht.org.ua/forum/viewtopic.php?f=58&t=1066> (дата звернення: 11.03.2023).
2. Альфьоров О., Однороженко О. Наука про печатки. URL: <https://sigillum.com.ua/sfragistyka/majsternya-3/> (дата звернення: 11.03.2023).
3. Українська сфрагістика: анотований бібліографічний покажчик / уклад. В. Гавриленко. Київ, 1991.
4. Грабова Н. Печатки адміністративно-судових установ Лівобережної України XVIII ст. *Записки НТШ*. Львів, 1991. Т. ССXXII: Праці історико-філософської секції. С. 270–291, ілюстр.
5. Тризуб як символ України на документах УНР та організації діаспори (архівні документи). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tryzub-yak-symvol-ukrayiny/31416897.html>
6. «Про Державний Герб України». *Постанова Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-12#Text> (дата звернення: 11.03.2023).

УДК 002.1:331.108.26-028.27

ОСУЧАСНЕННЯ ОБЛІКУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН: ЕЛЕКТРОННІ ТРУДОВІ КНИЖКИ

О. М. Петровська, Т. М. Яворська

Анотація. У дослідженні окреслено сучасний державний підхід до порядку обліку трудової діяльності працівників шляхом введення електронних трудових книжок. Описано історію документів, що є прототипом трудової книжки, зауважено на важливості врахування сучасних тенденцій обліку трудової діяльності працівників в інших країнах. Акцентовано увагу на змінах у законодавстві України щодо осучаснення обліку трудових відносин. Представлено мобільний застосунок «Пенсійний фонд», що забезпечує користувачу доступ до електронних сервісів Пенсійного фонду України у зручному форматі. Зроблено висновки, що трудова книжка більше не буде основним документом про трудову діяльність в Україні.

Ключові слова: трудові відносини, трудова книжка, електронна трудова книжка.

Постановка проблеми. Україна є однією із багатьох держав світу, що має у своєму розпорядженні потужний потенціал для зростання, де органи державного управління відводять значну роль питанням налагодження комунікації із громадянами. Одним із ключових типів такої взаємодії є трудові взаємовідносини, ефективність яких першочергово залежить від рівня досконалості нормативно-правової бази, а також від правових регуляторних механізмів держави.

В Україні відбулись позитивні зрушення і для працівника, і для роботодавця, а саме зміни в законодавстві, що осучаснюють підходи до системи обліку трудових відносин.

Останніми роками в Україні все більше паперових документів та державних сервісів переходять у цифровий формат. Українцям уже доступні електронні версії ID-карти, закордонного біометричного паспорта, студентського квитка та водійського посвідчення. Онлайн можна перерахувати пенсії або оформити соціальну допомогу. Наступним кроком на шляху до цифрової держави має стати електронна трудова книжка.